

NARODNA UMJETNOST. 1. lopatasta preslica iz Staroga Farkašića kraj Siska, 2. konična preslica iz Duboševice u Baranji, 3. kopljasta preslica iz Visuća u Lici, 4. kružna preslica iz Brišnice u Istri, 5. lopatasta preslica iz Segeta kraj Trogira, 6. glava gusala iz Blata na Korčuli, 7. glava gusala iz Knina, 8. glava gusala iz Čukovca kraj Gospića, 9. daščica za namatanje svile iz S Dalmacije, 10. čutura iz okolice Varaždina, 11. čutura iz Dmja kraj Koprivnice, 12. kore za nož iz Strizivojne kraj Đakova, 13. diple iz okolice Benkovca, 14. prepredaljka iz Slavonije, 15. škrinja iz Slavonije, 16. kepečija. Sve u Etnografskomu muzeju u Zagrebu

NARODNA UMJETNOST. Narodna (pučka, predajna, tradicijska) lik. umjetnost podrazumijeva izvorno stvaralaštvo seoskih ili malogradske sredine, kao oblikovni izraz zajednice kada na tradiciji umj. naslijeđa na-

rodni stvaralac ponavlja oblike, eventualno mijenjajući pojedinosti, zadovoljavajući pri tome realne potrebe i estetska shvaćanja svoje sredine. Likovnost je izražena u svemu što čini sastavni dio narodnoga života u

KOŽUH IZ VUGROVCA. Zagreb, Etnografski muzej

arhitekturi, osobito drvenoj, tekstilnim predmetima, obradi i ukrašavanju drva, oblikovanju kamena, u lončarstvu, kožuharstvu, nakitu, u predmetima što prate narodne običaje (obredna peciva, maske, pisanice). N. u. uz izvorne oblike pojedinih etnografskih područja i etnički razgraničenih zajednica očituje elemente davne slav. baštine, balkanskih starosjedilaca, susjednih, ali i ostalih eur. naroda.

U prvoj pol. XX. st., a osobito poslije II. svj. r. tradicijski zanati zamiru a predmeti narodne lik. umjetnosti pomalo nestaju. Postoji još svega nekoliko središta gdje se i sada izrađuju ćilimarski, lončarski i drvorezbarski predmeti. U novije vrijeme razvija se masovna suvenirna proizvodnja. — Blago narodne umjetnosti čuvaju etnografski muzeji i mjesne zbirke, a nešto je predmeta očuvano i po selima.

Narodni lik. izraz obilježen je u Hrvatskoj osobitostima triju etnografskih područja (areala, zona): panonskoga, dinarskoga i jadranskoga. U

panonskome se području očuvalo najviše stare slav. baštine (tkalačke vještine, drvorezbarstvo, šaranje jaja, nošnje), koja se tu stopila s nekim elementima prapov. i kasnorim. tradicije (keramika, vuneni ćilimi), potom se obogatila podunavsko-madž. elementima (ukrašavanje kože), gotičkim i baroknim srednjoeur. utjecajima (motivi ornamentike, oblikovanje pokućstva, čipke, vezovi) te mlađim orijentalnim značajkama (neke vrste tkanja). U dinarskome su se području zadržali i neki prapov. likovni elementi (u ornamentici, drvorezbarstvu, keramici, nakitu, dijelovima nošnje), a uz srednjovj. crte važan je tursko-orijentalni utjecaj (u nakitu, dijelovima nošnje, motivima veza). U jadranskome su području, uz neke barokne crte, vidljivi i sredozemni utjecaji gotičkih i renesansnih značajki (u ženskoj nošnji, vezovima, čipkama, nakitu).

Tekstilni proizvodi. Tkanja, vezovi, pletiva, čipke i ćilimi su likovna izražajna sredstva kojima se uglavnom bave žene. Platnena tkanja, značajna za panonsko područje, ukrašavana su mnogobrojnim ukrasnim tehnikama. U starijim su primjercima uzorci geometrijski i uz njih sitni cvjetni, dok su veliki cvjetovi mlađega podrijetla. Prikazi životinja (ptice, pijetao, konj, jelen), pa i ljudskoga lika, izvode se na slavonskim svadbennim ručnicima (otarcima). Od boja prevladavaju crvena, crna i modra, a ima i tkanja tzv. bijelo po bijelome. Vunena su tkanja šarolikija: prugasta, karirana ili s geometrijskim uzorkom, a u Baranji i sa stiliziranim pticama. U dinarskome se području tehnikom ključanja izvode vunene pregače i torbe, u početku zagastitijih, a poslije življih geometrijskih šara. Vuneni tkani pokrivači: lički biljci s runom te pupavci (šipkaši) i šarenice (laganija tkanja), slavonski ćupavci, ključani ćilimaši i vezene ponjave u starijim su primjercima suzdržanih, a u novijima naglašenijih boja; motivi su geometrijski, stilizirani biljni, a ponekad i životinjski (Slavonija). U jadranskome području, uz fina jednobojna sukna, ima i svilenih tkanina (šudari, tkanice).

Vezovi su rađeni brojenjem niti ili po crtežu (najčešće kao ukras dijelova nošnje). Ističu se vezovi na ženskome oglavlju (pečama i poculicama) u SZ Hrvatskoj, svileni ili vuneni vez na dalm. košuljama i maramama (jašmacima), sitni lančanac na rubovima suknene odjeće u S Dalmaciji (građa) te konavoski svilovez i slavonski zlatovez. Među bijelim vezovima osebujni su rasplet i priplet, osobito pomno izrađeni u Slavoniji i Baranji. Uz jadransku obalu i na otocima raspleti i šivana čipka slijede srednjovj. tradiciju, napose na Pagu, dok je u SZ Hrvatskoj poznata čipka na batiće uz preplitanje i uzlanje resa, osobito niti osnove na plahnama, kao i tehnika preplitanja niti za ženske kape (jalbe).

Drvorezbarstvom se bave muškarci, koji izrađuju najveći dio drvenih predmeta za kućanstvo i gospodarstvo. Rezbarija se izvodi rovašenjem (dubljim ili plićim), plitkim urezima ili uparanim crtama (crtorez) i plitkim reljefom, pretežno geometrijskih motiva. Osobito se ističu preslice te

PISANICE. Zagreb, Etnografski muzej

daššice ili kiščići za namatanje konca te lopari u Dalmaciji, a drvene čaše, zrcala, britvenice, škrinje od tesanih dasaka (s urezanim crtama) u Slavoniji. Od motiva su značajne zubre (cikcak-cрте) i krugovi, napose sa šestokrakom rozetom. Plastično rezbareni životinjski i ljudski likovi pojavljuju se na vratovima dinarskih gusala, a izražajno su oblikovane zoomorfne i antropomorfne međimurske pokladne maske.

Lončarstvo. U jadranskome i dinarskome području rade se zemljane posude na ručnome lončarskome kolu. Ponajviše su neostakljene (neke ocrnjene kaljenjem). Ukrašene su valovitim i ravnim urezima te utiscima prsta na zemljanu obruću. Uobičajeni oblici su poklopci za pečenje (pekve, čripnje), zemljani kotlići (lopiže, bakrač), lonci i padele s okruglim uskama, katkada na tri nožice, te velike žare opasane s nekoliko zemljanih obruća. Najpoznatiji su lokaliteti: Rakalj u Istri, Veli Iž na zadarskome otočju, Kaluderovac u Lici, Potravlje kraj Sinja. U panonskoj zoni oblikuju se posude na nožnome kolu, glatke su, neostakljene ili djelomice ostakljene iznutra ili izvana, katkada i potpuno ostakljene izvana u žutoj, smeđoj i zelenoj, rjeđe u crvenkastoj ili crnoj boji. Motivi mogu biti izvedeni bijelom zemljom ili drugom bojom na površini posude, i to kao ravne ili valovite pruge, rozete, kompozicije točki i crtica, cvjetne kitice te šahovsko polje. Posebnu vrstu čini glatka grafitno-crna keramika (izrađuju je mohački Šokci). Osnovni su oblici čupovi visoka vrata, pehari s izljevom i ručkom, štuće i koršovi s uskim visokim vratom i ručkom, jednostruke i dvostruke posude za nošenje jela, velike trbušaste posude s poklopcem te s jednom ili dvjema ručkama, zvonolike pokljuke za pečenje s obrućima i ručkom na vrhu, zdjele i razni oblici za pečenje kolača i peradi, svijećnjaci te male svirale u obliku životinja. Lončarski su obrtnici djelovali i u gradovima. U S Hrvatskoj ističu se tradicionalna lončarska središta: Jerovec u Hrvatskome zagorju, Petrinja, Ivanić Grad, Dubica, Cernik, Feričanci, Novo Selo, Golo Brdo.

Kožuharstvo je obrtnički rad razvijen pretežno u panonskome području. Razne vrste bijelih i smeđih kožuha ukrašene su kožnim aplikacijama (krugovima, cvjetovima, rozetama), kružnim bobicama, porubima, ogledalcima, a ponekad i vezom. Na zapadu je bilo i obojenih kožuha.

Kožarstvo. Opanci, čizme, pojasi i torbe ukrašavani su prošivanjem, ponekad i kožnatim vrpčama, a u dinarskome se području u kožu ukucavaju metalna zrnca i kružići.

Nakit u panonskome području čine pretežno različito oblikovani nizovi koralja, sedefa, zrna od bijeloga, crnoga, modroga i od zrcalnoga stakla, srebrni taliri i dukati; na SI su uobičajene i srebrne filigranske naušnice. — U dinarskome se području izrađuje nakit od srebrnih legura. Od muškoga se nakita ističu toke, ploče i alke na prsima, od ženskoga kintjaci i ogrlice s privjescima od srebrnoga lima ili novca (derdan), kopče i ukrasne igle velikih glava (špijude) s privjescima, lijevane pločice (majite), okovani taliri te kauri školjke. — U jadranskome je području nakit pretežno od zlata, dijelom filigranski: ploča pod vratom, igle (u oglavlju), ogrlice od niza kuglica (peružini), lanac (ili niz sedefa) s križem odn. nožem, medalje, prstenje, srebrne kopče za pojas i za pod vrat te nizovi koralja.

Šaranje tikvica uobičajeno je u Slavoniji. Najčešći su geometrijski motivi, napose šestokraka rozeta, biljne vriježe, hrastovo lišće i žir, životinjski likovi, katkada i prizori iz pučkoga života.

Bojenje jaja se izvodi tehnikom batika u crvenoj, žutoj, smeđoj, plavoj, crnoj pa i ljubičastoj boji; u dinarskome području i u Konavlima jaja su bojena u jednoj boji (crvenosmeđe, crno), a u Slavoniji i Podravini i u više boja.

Oblikovanje tijesta, osobito obrednih peciva i licitarskih proizvoda izvođa se ornamentalnim i raznim figuralnim likovima.

Pletiva od klasja u obliku vijenaca, kruna, spiralnih visećih »luster« , uobičajena su u Slavoniji i Baranji.

LIT.: J. Belović-Bernardzikowska, Hrvatski narodni vezovi, Osijek 1906. — N. Bruck-Auffenberg, Dalmatien und seine Volkskunst, Wien 1911. — A. Matasović, Slavonske graničarske tikvice, Zagreb 1922. — M. Kus-Nikolajev, Hrvatski seljački barok, Etnolog (Ljubljana), 1929. — Isti, Ekspresionizam u seljačkoj umjetnosti, Zagreb 1929. — V. Tkalić, Seljačko čilimarstvo u Jugoslaviji, Zagreb 1929. — A. Matasović, Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini, Zagreb 1933. — Zbirka hrvatskih narodnih ornamenata, I—VI, Zagreb 1941. — Lj. Babić, Boja i sklad, Zagreb 1943. — M. Kus-Nikolajev, O kožusima hrvatskih seljaka, Zagreb 1944. — M. Gavazzi, Hrvatska narodna umjetnost, Zagreb 1944. — A. Pleše, Hrvatski narodni ornamenat, Zagreb 1944. — M. Gušić, Tumač izložene građe, Zagreb 1955. — J. Radauš-Ribarić i B. Szenczi, Vezak vezla, Zagreb 1973. — J. Radauš-Ribarić, Narodne nošnje Hrvatske, Zagreb 1975. — V. Domaćinović, Škrinje od tesanih dasaka u Jugoslaviji, Vinkovci 1977.

J. R. R.

NARODNA UMJETNOST, časopis za istraživanje folklor; izlazi kao godišnjak u Zagrebu od 1962. Uz širu etnološku tematiku donosi priloge s

NARODNO GRADITELJSTVO, balatura na Molatu

područja narodne likovne umjetnosti. Dosadašnji urednici: Zoran Palčok, Maja Bošković-Stulli, Dunja Rihtman-Augustin i Zorica Rajković.

NARODNO GRADITELJSTVO, naziv za građevine koje se, izvan utjecaja urbanih činilaca, podižu za potrebe stanovanja i gospodarske djelatnosti pretežno seoskoga stanovništva. Postanak i razvitak narodnoga graditeljstva određen je različitim činiocima među kojima su najvažniji: raspoloživi građevni materijal, klimatski uvjeti, stupanj organizacije i razvijenosti gospodarskoga života te različiti kulturni, etnički i vjerski utjecaji. Narodna se arhitektura najčešće svrstava po građi u kamenu, drvenu i kombiniranu (*pletenu*) arhitekturu. Kamena arhitektura raširena je u primorskome, odn. širem krškom području; najtipičniji je njezin predstavnik tzv. jadranska kuća, jednostavnih oblika, s karakterističnim vanjskim stubištem (*balatura*), krovom na dvije vode i pokrovom od kamenih ploča ili poluobloga crijeva. Drvena arhitektura razvijena je u brdskim i šumovitim krajevima; prevladava tip građevina izvedenih od tesanih greda (*planki*). Ta arhitektura mahom pokazuje veću raznovrsnost oblika (krovovi na dvije ili četiri vode) uz čestu primjenu dekorativnih elemenata (na fasadama, vratima i prozorima); pokrov kuća je od drvenih daššica (*šindra*), slame ili od jednostavnoga crijeva. Razvijenijemu tipu pripadaju građevine zidane ukriženim drvenim gredama koje su ispunjene nabijenom zemljom ili opekom (*na kanate*, *bondruk*); krov je uglavnom od crijeva i ćeramide. Osim kuća, pučkomu graditeljstvu pripadaju razne građevine namijenjene gospodarskomu životu (ambari, staje, peći, mlinovi, bunje) i objekti sakralne namjene (crkve brvnare, groblja). Tradicijsko graditeljstvo održalo se do poč. XX. st., a u nekim krajevima i nakon toga. Prodom urbanizacije i utjecajem civilizacijskih činilaca naglo se mijenja izgled

KUĆE U PRAKONJI KRAJ SVETOGA VINČENTA U ISTRI

